ЯНТРА

ЛИТЕРАТУРЕН АЛМАНАХ 4/83

А 19437
1983, 4

ЯНТРА

ЛИТЕРАТУРЕН АЛМАНАХ
ИЗДАНИЕ НА ДРУЖЕСТВОТО НА ПИСАТЕЛИТЕ
ВЕЛИКО ТЪРНОВО

4|1983

НАРОДНА МЛАДЕЖ
ИЗДАТЕЛСТВО НА ЦК НА ДКМС — СОФИЯ

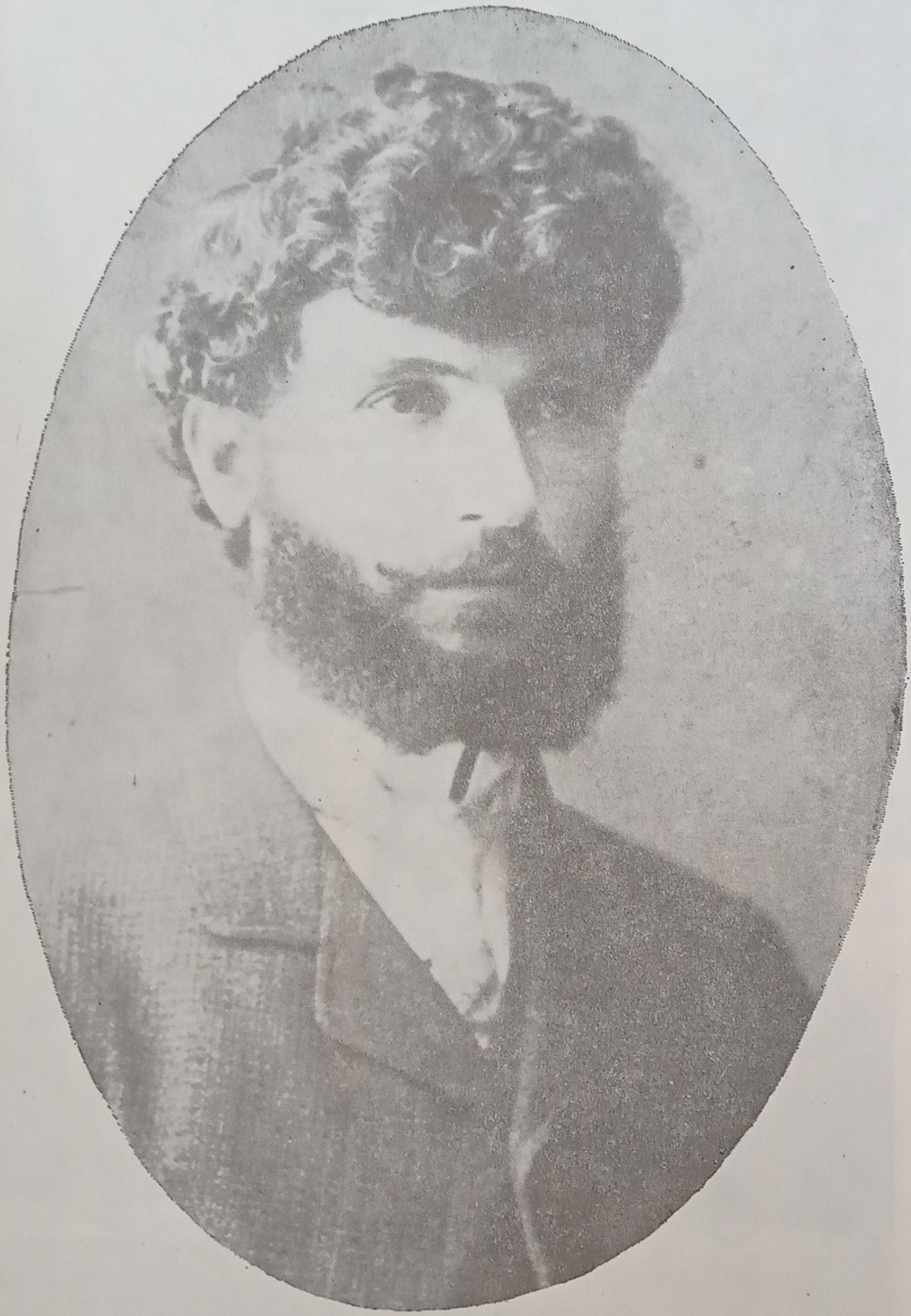
Михаил Чаков

ДНЕВНИК НА РЕВОЛЮЦИОННИЯ МИ ЖИВОТ

През 1888 г., след като завърших 1-й клас в родния си град Гумендже, заминах за Солун да продължа образованието си, придружен от баща ми. Явихме се в гимназията да се запиша и да остана в пансиона. Един от учителите ми каза, че в Цариград имало 7 вакантни места, та ако се съглася да замина за Цариград. Съгласих се, също и баща ми. От пристигналите ученици се записаха още 6 души, и след два дни заминахме с един холандски параход за Цариград. Морето беше спокойно. За пръв път виждах море и за пръв път пътувах с параход, та любопитството ми беше голямо. Като тръгна параходът, аз и другите ученици застанахме на предната част и гледахме как парахода пори водата, от която се образуваха бели вълни. Наближихме Кара-бурун и вече ще влезем в Бялото море, към Касандрия. Солун постепенно се закриваше в хоризонта. От Солун потеглихме с парахода в 4.30—5 часът и когато приближихме към Света гора, яви се страшна буря, образуваха се страшни вълни, които се издигаха много по-високо от парахода. Прибрани под тентата силно чувствувахме как парахода се люлее като люлка, наваляйки се ту на една, ту на друга страна. Всички се изплашихме много. С нас пътуваше и една бабичка от село Богданци за Варна; отиваше при сина си, който бил там на служба. Горката бабичка! Непрекъснато плачеше, не можехме да я утешим, макар че няма кой и нас да утеши.

Около полунощ се спука казана на парахода, разнесе се страшен трясък. Всички ние изтръпнахме. Не знаехме що става. Раздвижиха се всички служащи из парахода, бързо слизат по стълбите, други излизат и бегом се впускат по стълбите вътре в парахода, но нищо не може да се разбере що става.

Парахода спре. Слушаме: започнаха да дрънкат с ужасна сила котвите на парахода при пускането им, а вълните все повече се засилваха. През няколко минути чувахме как някоя вълна се прехвърляше през парахода върху тентата, под която ние лежим, сковани като статуи, без да смеем да продумаме. Бабичката продължаваше да вайка. Това продължи до разсъмване, когато край нас минаха служащи от парахода. Запитахме ги какво става, но те ни отговаряха на английски или холандски, без да можем да го разберем. Към 10 часът преди обед край нас мина един работник, който ни поздрави по турски. Ние всички сияем от радост, че ще можем да узнаем поне на турски език що става, макар и да не разбирахме добре, но все повече разбирахме отколкото обясненията на английски. Самият работник беше турчин и на въпроса що става? — отговори ни: „Казана на парахода се спу-

1 [illegible] [illegible]
2 [illegible]
3 [illegible]
4 [illegible]
5 Никола Атев
6 Коньо Сарафо
7 Наначо Байчев
8 [illegible]
9 [illegible]
10 Андрей
11 [illegible]
12 [illegible]

1912 г. Кавала

Н. Бобеков, М. Ганчев, Хр. Черкентев, П. Байчев, Кайгазов
(ученик) (от Гумендже / с. Дермантци / Лъковишко) (Видин) (Волна бел.)

ка, но не зная кой от вас е бил толкоз късметлия, че когато се спукал казана, по една щастлива случайност били са мнозина от работниците наблизо, та успели да предотвратят още по-страшната катастрофа, която би последвала". Успокои ни, че няма никаква опасност, а бурите още по-свирепо продължаваха да бушуват. Казаха ни още, че след 1—2 часа поправката ще бъде привършена и парахода ще се завърне обратно в Солун, където окончателно ще бъде поправен. „За Цариград — каза — не може да пътува." Действително, към 12 — обед, парахода прибра котвите и потегли обратно за Солун, като едвам се движеше. Чак на втория ден подир обед стигнахме в Солун. Сменихме билетите и се преместихме във французкия параход „Меседжери". Потеглихме обратно за Цариград.

Парахода „Меседжери" беше много по-голям от първия и с него не почувствувахме почти никак морските вълни, но всички до един щяхме да си избълваме червата.

В ЦАРИГРАД

На втория ден пристигнахме в Цариград, където дойдоха на самия параход двама от училището служащи и ни заведоха в пансиона. Когато влезнахме в Цариград, смаяхме се от тоя колос-град, разделен с море на три величествени брегове, къщите наредени като гъби, по стръмните грамадни хълмове, по които се издигат грамаднейши здания и стотици джамии. Още от много далеч най-напред забелязахме Генуезката кула, която стърчи над къщите около нея, сякаш се стреми да достигне небето; пък и самата кула е издигната на най-високата част на града (Галата).

След няколко дни от пристигането ни започнаха се занятията.

В Цариград през 1891—92 учебна година завърших 4 клас, а след това се закри 4 клас — прогимназията остана само 3 клас и семинарията.

В СОЛУН

През 1893—1894 год. завърших 6 клас на Солунската гимназия и се разболях. Г-н д-р Хр. Татарчев, като гимназиален лекар не ми позволи да продължа образованието си в гимназията.

Постъпих като ученик в турското училище в Солун „Идадие“, където не можах да изтърпя режима повече от 3—4 месеца. Напуснах училището и се завърнах в родния си град Гумендже.

Баща ми беше производител на вино и ракия, и имаше в Солун един съдружник Дана Наумов, родом от Тиквеш, обаче без капитал. Дана стоеше в Солун, а капитала от баща ми, комуто даваше една нищожна печалба, колкото да не се каже — нищо. За тая цел баща ми ме изпрати в Солун да наема магазин частно за нас. Отидох в Солун и преди още да видя къде и какви магазини има за под наем, една неочаквана среща става с Даме Груев в Бошнак хан. Със самото виждане Дамета ме запита: „Чаков, от кога си тук и защо си дошъл?“ Казах му — от вчера — и той, след като ме изгледа малко изпитателно и се засмя под мустак, каза: „Придружи ме до Митрополията!“ Тръгнахме и влезохме в Митрополията, където беше канцеларията му като окръжен училищен инспектор. Седнахме двамата, затвори вратата и ми заговори: „Чаков, дошъл си да търсиш и наемеш магазин за търговия; време ли е сега за търговия, когато отечеството ни има такава необходима нужда от интелигентни сили, с които много малко разполагаме и които единствени ще трябва да се нагърбят и понесат кръста, за да извоюваме свободата на родината ни, която пушка цели 500 години под тоя черен турски хомот, и като само ние носим позорното име роби. Ето защо, ще трябва всички да пренебрегнем богатство, имот, близки, па даже и живот, какъвто е нашия мизерен, да се емнем това да внушим на всичко що е българско, да издигнем високо знамето за свободата на Македония и геройски да сложим костите под него, вместо да търпим като баби и да мрем като бубулечки.“

Изтръпнах при тези думи, а от друга страна изпитвах неописуема радост, че се удостоявам да узная това, което отдавна подземно се мълвеше. Макар Даме да искаше още нещо да ми каже, аз, простото опиянен му отговорих: „Няма нужда от повече обяснения. Аз съм

в такъв възторг, че от мене по-щастлив човек в тоя свет няма.“ За разсъждение място нямаше, а просто и чисто казах на Дамета: „Всичко е вече свършено, готов съм да сложа живота си за Родината!“

Даме ме прегърна и целуна по устата, както брат брата целува. След целувката отвори шкафа на библиотеката си, изкара едно евангелие, отвори го и го сложи на масата. След това изкара един револвер и една хубава кама, с които образува кръст и ми каза: „Стани, прекръсти се, целуни този кръст и повтаряй думите — клетвата, която ще дадеш пред бога и отечеството!“

КЛЕТВАТА

„Заклевам се в името на бога и отечеството, че ще се боря със всички сили и средства против турската тирания за постигането независимостта на родината ни Македония. Всичко което ми се заповяда се задължавам добросъвестно и безусловно да изпълня дори с риск на живота си. Всичко поверено ми, да го пазя като свещена тайна. Ако не изпълня горното или изменя, съзнателно или несъзнателно, приемам да бъда убит от един от другарите с едно от тези, които целувам.“

Прекръстих се втори път, целунах кръста от револвера и камата, след което Даме ги прибра обратно в шкафа на библиотеката с такова страхопочитание, с каквото свещеника прибира своето причастие.

След тая церемония Даме продължи: „Организацията се увеличи с още един член. Ще дойде ден, и то много скоро, когато ще дочакаме да се видим всички, дори и малките деца посветени, кои заедно с нас ще взимат участие и ще действуват като един човек за извоюването свободата на измъчената ни родина Македония.“

Даде ми правилника и устава на организацията и прибави: Ще ги пазиш, както пазиш зеното на очите си. Всеки от нас трябва да предпочете смъртта, отколкото да наруши правилника и устава.“

Каза ми, че трябва да замина веднага обратно за Гумендже и от там, за учител в село Тумба, едно от централните села в Енидже-Вардарско, като ме предупреди, че никаква заплата няма да получавам, а за издръжка ще искам от баща си, който не беше богат, но можеше в случая да ми помогне.

След като ми даде Даме всички нужни инструкции и наставления, разцелувахме се, взех си сбогом и се упътих за Гумендже.

ВРЪЩАНЕТО МИ В ГУМЕНДЖЕ

По пътя за Гумендже се чудя какви причини да посоча на баща ми, защо не наех магазин и как ще му предложа да искам съгласието му за да отида учител в село Тумба. Решението ми, обаче, беше окончателно, дори и без негово съгласие.

Пристигнах в къщи, баща ми е у дома и още след слизането ми от коня, ме попита какво съм направил с магазина. Преди още да му отговоря той забеляза в мене малко смущение и навъсен продължи — навярно нищо не си направил?

Отговорих му, че не можах да намеря подходящ магазин, а и поискаха ми голем наем. По неволя бях заставен да излъжа, но видях, че това няма да помогне. Продължих: „Но за да не стоя празен имам предложение да замина учител за село Тумба, което отстои около два часа от Гумендже и е вакантна длъжността.“ Като че ли в очите го боднах с това предложение и без да дочака да се изкажа, пресече ме и заговори: „Учител ли? Аз даскалски пари не желая и за нищо на света няма да ти позволя да ставаш даскал, да те лаят селските псета! Сто пъти по-голяма полза би ми принел да седиш у дома, да наглеждаш аргатите при копането на лозята и бахчите, отколкото даскал. Ако пък си намислил да направиш това, знай, че ще го направиш против волята ми.“

На тая упоритост аз трябваше да разкрия картите си и да го посветя по въпроса, иначе бе невъзможно. Двамата сме в една от стаите на новата къща и никой друг от домашните. Описах му самата действителност и като го посветих във всичко, обърнах се към него с думите: „Татко, аз вече съм положил клетва за всичко изложено, което в никой случай не мога да пристъпя и изменник за нищо на света няма да стана! Затова, вярвам и ти сам ще разбереш моето предназначение, ще ми се поставиш в положението, за което настоятелно искам съгласието и бащинската ти благословия! Като ти поверявам тази свещена тайна, ще трябва да я пазиш до гроб!“

Обясних му също, че няма да получавам заплата и ще искам издръжка от него, и че това е нареждане от висшето началство на Организацията.

Като се убеди, че въпроса е много сериозен, че връщане назад няма и че не може да ме отклони от прегърнатата вече идея, забелязах как потекоха сълзи от очите му по бузите. Развълнуван и трепърщ, прегърна ме, започна несъзнателно да ме обсипва с целувки и прибави: „Хайде, синко, господ да ви е покровител, каквото ви е научил, правете, обаче голям риск правите и много народ ще загине. При заминаването си за Тумба поискай от майка ти колкото пари ти трябват и не забравяй да ни се обаждаш по-често.“

ПЪРВОТО ПРИКЛЮЧЕНИЕ

Още с влизането ми в гората, под един голям явор, до самата пътека, виждам Идриза, поляка-турчин на село Любахово, стои прав до самия явор. Същият този звер беше убил две момчета от с. Любахово и друго едно от с. Гяракарци, съседно на Любахово. Самото с. Любахово е чифлик на Вреш Мехмед бей, един от най-силните на деня турчин в Ениджейско, а Идриза пази неговия чифлик. За всичките три убийства, извършени лично от него и с всички доказателства, този турчин, благодарение на неговият силен господар, беше оправдан и освобождаван от турските съдилища по недоказаност.

Като го видях, кръвта ми се смръзна, защото и той ме вече видя и моментално насочи пушката си към мен и ми извика: „Стой, не мърдай, че те изгасих!“ Изтръпнах съвсем, пък съм без никакво оръжие, защото като заминах за Ениджe, при влизането в града, на пътя стоят акцизни и претърсват всеки пътник или пазаргатин за контрабанда тютюн. Ако човек носи оръжие, ще го намерят, а наказа-

нието е още по-страшно отколкото за тютюна. По тая именно причина не смеех да нося револвер.

Спрях се по негова заповед и се чудя какво да правя. Ако река да забегна, съм на около 50—60 крачки. Ще гръмне и ще ме свърши. Реших да дойда близо до него и с молба да мога да разсея подлото му намерение или да стигна до него, та господ какво даде. Пристъпвам полека към него, като го уверявам, че съм даскал и че отивам у дома си в Гумендже. Приближих се на около 5—6 крачки и ми зададе въпроса: „От къде идеш, бре керата?“ — От Енидже, ефендим, — отговорих. — А бре керата, от Енидже пътя за Гумендже от тука ли е? — Не е, ефендим, обаче отбих се в селото Кониково да видя учителя, който ми е другар от гимназията и който е болен, затова ми се измени пътя. — Запита ме: — Имаш ли цигари бре, гяур! — Не, — отговорих — цигари нямам, а имам тютюн.

Изкарах кутията, която беше от фафкон, а в нея тютюн от пакет. Щом му подадох кутията, отвори я и като видя тютюна, хвърли я. Както държеше мартината в дясната си ръка, удари ме с приклада в лявата гръд, ама така силно, щото едва се задържах да не падна и след като изпусна една хамалска псувня, продължи: „Не те е срам, керата, да ми дадеш тютюн, та цигара да правя!“ Разтреперил съм се и развълнуван не зная какво да отговоря и предвиждам, че съм в безизходно положение, но продължих — нямам цигари, затова не ти дадох, ефендим.

Не за това се сърди, че не съм му дал цигара, а тютюн, но търси претекст, като пословицата — Мътиш ми водата, ще те изям!

Едно ме само утешава, че сме съвсем наблизо един до друг и очите ми хващат да го стопя в ръцете си, макар и да бях двадесетата година. Самата му физиономия представляваше просто изверг. Сух, слаб, черен, сипаничав, по лицето му черни дупки, мустаците му няколко косъма стърчат като същинска свинска четина. Носи и револвер в пояса си.

Накрая ме запита: „Как ти е името, бре свиня?“ — Михаил — отговорих. „Михаил ли, керата?“ и вдигна втори път пушката, като цели да ме удари в главата, ама стана жълт като восък и още повече почерня, а зъбите му заскърцаха като че ли камъни троши. Като вдигна пушката да ме удари, с каква сила и аз не зная отде се взе, блъснах го в гърдите и като труп падна по гърба. Веднага се хвърлих като див звяр, с коленете в корема му и му нанесох един удар с чадъра над дясното ухо в главата и изрева като вол. От удара платът на чадъра се скъса както беше зашит по краищата на пръчките и се смъкна целия плат. Пушката беше паднала наляво от него и когато направи опит да се обърне по лицето, аз успях да взема пушката му и с един удар в главата му, престана да диша. Още няколко удара, разбих му черепа. От главата кръв, смесена с мозък. Сбърках се и не знам що да правя. Мисъл да се отстраня от там и на ум не ми идва. След няколко минути забелязах през пътеката покрай рекичката, има един бозалък доста висок. Заминах и легнах в бозалъка. С нетърпение гледах дано да замине някой селянин, та да се поуспокоя малко, обаче чак до часа 7 не замина никакъв човек, макар този път да не е толкоз пуст, а е междуселски.

След часът седем излязох от бозалъка и се опътих за с. Тумба, където бях учител. Отивам у хазяина ми Трайко Петков. Разстоянието до Тумба е около 12—13 километра, обаче аз стигнах за не пове-

че от един час и никаква умора не почувствувах, а през пътуването чувствувах просто студ. Стигнах в селото и като влезох в къщи забелязах Трайко лежи в двора, както обикновено през лятото селските спят по дворовете. Събудих го и му разправих цялата тая одисея. Извикахме и неговия комшия Стойко Асърджиев, един от първите работници и след като им разправих на двамата извършеното, решихме тримата да отидем в Любашката кория и да вдигнем трупът от пътя, където беше останал и да го прикрием, за да не пострадат селските от с. Любахова.

Взеха си двамата пушките, а аз взех револвера от Трайко, и обратно при трупа. Вдигнахме го от пътя и на около 200—300 метра хвърлихме го в едно дере и го засипахме под един бряг. От там Трайко и Стойко си заминаха в с. Тумба, след като прибрахме пушката и револвера на убития и около 35—36 гроша пари. Аз пък се отправих за Гумендже. Преди да се зазори, стигнах в къщи. Майка ми отвори портата, влезнах в стаята и си легнах. Мама тежко изпъшка, остави ме, затвори вратата и си отиде при децата. Легнах. Беше неделя, че баща ми отиде в църква. И майка ми с децата отиде в църква.

Благодарение само на едно обстоятелство, че не можаха положително да узнаят турските власти от кой е убит поляка Идриз, а тази тайна остана докрай тайна и само тия знаят, на които бях поверил — Трайко Петков и Стойко Асърджиев.

ПРИСТИГАНЕТО В СОФИЯ

Часът е 11.30, влакът влиза в Софийската гара. С всички усилия се стремя всичко да видя. Грамадна гара, персонала с тия хубави фуражки и спретнати форми, предават една дивна наслада! Човек ако сравни това с турските чиновници, които ходят с обикновени фесове, дума за сравнение не може да става. По гарата се движи много разнороден свет, всички засмени, весели. Дошли посрещачи и изпращачи, радостно се посрещат, поздравляват и тръгват към града. Файтони наредени като войници и всеки чака своя ред, а не като в Солун пълно безредие. Стражари пазят реда и всичко това прави изрядно впечатление на човек, особено като мене, който за пръв път вижда тоя ред и дисциплина.

От гарата се упътих за града с куфарчето в ръка. Вървя по улица „Мария Луиза“: прави ми изрядно впечатление тая толкоз широка улица, каквато в Солун няма подобна. Настаних се в Ловчански хан, при Живко, ул. „Сердика.“ Спазарих се с Живко да плащам по 50 стотинки на легло. Имам в себе си около 15 лири пари.

Подадох заявление да постъпя във Военното училище, но след 1—2 дена срещнах Христо Куслев и Насо Садразанов и двамата от Кукуш. И те проектират да направят същото. Покрай тях се запознах с Климе Грубчев от Охрид и още няколко души. Събрахме се девет души. Поканиха ме да отида при тях към булевард Драгоман и тогава беше края на Пиротска, а през реката живееха осемте души в една стаичка без никакви постилки и покривки. Всички лежаха на дъските и всеки за покривка си служеше с палтото. Пренесох се и аз при тях, но се указа, че почти всички са без пари и просто гладуват. Като видях, това, заявих им, че аз имам 15 лири, така че ка-

то им изпратят пари, ще ми ги върнат, а сега не бива да стоят гладни и започнахме. В продължение на 20—22 дни свършиха се парите и аз писах на Дана Наумов да ми изпрати пари. Никой от другарите ми не получава пари, пък по всяка вероятност и нямаше кой да им изпрати. Около десетина дни, докато получа от Дана пари, ударихме го на истински глад и тръгнахме из Борисовата градина. Имаше едни диви црешнички и цял ден пасехме, но пък градинарите ни безпокоеха, и гонеха като си мислеха, че пасем црешнички за фрукти, а ако бяха знаели че това го правим за да утолим гладът, може би и да не проявяваха тая жестокост към нас. Вечер пък крадехме круши от градината. Таман тогава бяха млади фиданки, но имаше доста хубави круши, но пък за това ни пречеше телената ограда на градината. Намирахме му чарето — прескачахме телта да утолим глада.

СРАЖЕНИЕТО В ЛИВАДИТЕ НАД СЕЛО ПИРИН

27 август 1903 г. Сутринта при пукване на зората дотърча при нас едно овчарче от с. Пирин, което пасеше овцете над самите ливади, а ние бяхме наклали огньове и няколко казани с месо се вари. Изплашено момчето извика:

— Скоро ставайте, защото аскера дойде до сам вас, ей го до Куклите.

Под самите Кукли имаше едно чукарче, и там бяха седем души четници от четата на Мълчанков за часови, които вече бяха обградени от войската.

Даде се тревога всички да се приготвят за поход. Настъпи страшна суматоха. Най-напред турнахме стрихинин в казаните с месото, обърнахме ги и ги разсипахме на земята, като започнахме да се оттегляме по насрещните чукари, по височините край течението на р. Бистрица.

Четите на Яне Сандански и Диме Зографов излязоха срещу левия фланг на турските вериги. Четата на капитан Стоянов и тая на Дървингов се закрепиха на една височина редом с четата на Сандански и Зографов, където се прикомандирова и Дончо Златков. Към десния фланг на турците останах аз с четата си, а вляво от мене четата на Ст. Мълчанков. Още при оттеглянето от самата ливада аскера откри чест огън по всички групи. Войската беше извънредно много, че като откриха отвсякъде огън, пламна целия Пирин. От всички чукари се стреля и представлява величествена картина.

Най-напред бяха нападнати часовите, на които беше съобщено да слязат, обаче те взели решение да не изпускат тоя важен чукар, без да допуснат, че могат да ги обходят и избият до един, както и стана. Само едно момче от тях като по чудо се спаси, като се заровило в листата от гората, върху които са газили аскерлиите без да го забележат. През целия ден лежало в листата без да мръдне, а през нощта успел да се промъкне през аскерлиите и чак на третия ден дойде при нас и си разправи одисеята. Просто невероятно как можа да се спаси!

Сражението от минута на минута се ожесточаваше. Турците, озверени че няма как да ни обходят, започнаха да атакуват по части.

И понеже аз бях най-близо до тях, започнаха от мене, като откъм църквището откриха безспирен огън, а точно пред мене е един голям дол, по който аскерлиите настъпват, но ние не можем да ги видим. Като дойдоха на около 50 крачки до нас, тогава и те започнаха да ни обстрелват. Разбрахме, че са ни наближили. Хвърлихме им една бомба, която падна в самата колона и произведе чудесен ефект, като обърна всички в паническо бегство. На това помогна не малко и четата на капитан Стоянов, която ги обстрелваше отдясно.

Като отстъпиха турците, дойде един четник от четата на капитан Стоянов при Мълчанков, комуто казал, че има заповед да отстъпим и да се прехвърлим на по-високите чукари при тях. Изтеглихме се спокойно при Стоянов, като оставихме само една жертва, а именно Димитър Гевгелийчето, четник от четата на Яне, който случайно беше останал при мене.

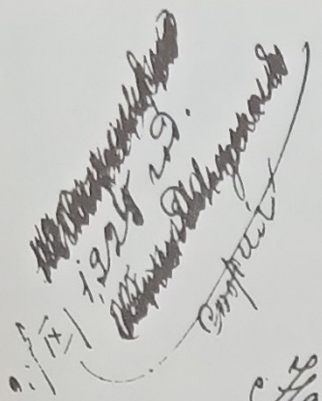
С пристигането на втория чукар заехме високи канари, добри естествени позиции, пък и бяхме над 500 души, закрепени и добре гарантирани. Разнесоха се песни по целия Пирин, като ехото се носеше от чукар на чукар. През целия ден макар и да се сражавахме, но бяхме весели, а вечерта минахме р. Бистрица и се опътихме на Белевските чукари. Бързахме да стигнем Белево, за да се снабдим с хляб. По пътя намирахме сливи, макар и зелени, но в такива случаи бяха по-сладки от всякаква баклава.

Преди разсъмване бяхме стигнали в „Белевски чукари“. Седнахме с надеждата да починем след усиления поход, като легнахме да поспим. Още незатворили очите, един от часовите дотърча при нас с един селянин от с. Пирин, който носеше писмо. Часовия каза, че към с. Пирин се води сражение. Писмото отворихме; беше от Цончев и Янков, адресирано до Сандански и на плика „много бързо“. Генерал Цончев и Янков са обсадени в с. Пирин, та молят за бърза помощ, като описват безизходното си положение. И ние вместо почивка — тревога и път. Посред бял ден се отправихме към с. Пирин и с последни усилия към 4 часът след обед бяхме в гърба на самия кордон, който беше обградил селото. Открихме огън с едно гръмовито ура!...

Другарите, които бяха в селото, окуражени от нашата стрелба и викове „ура“, се успокоиха и също извикаха „ура!“. Кордона на аскера бе разкъсан и в паника турците бягаха на разни посоки като кокошки, а другарите без никаква жертва излязоха от селото и дойдоха при нас, обсипвайки ни с благодарности и признателност за навременната помощ.

Дочакахме да се съберат всички и се отправихме за „Тодорова поляна“. По пътя заловихме 15—16 говеда, които пасеха по Пирина и ги закарахме с нас. При самата Тодорова поляна заклахме говедата и се разреши на всички да накладат огньове, за да изпекат месото, че гладът беше започнал здраво да ни души. Разделихме месото по чети и, всички на работа!

Когато кладехме огньовете при нас дойдоха двама куриери от с. Обидим и ни съобщиха, че около 45 мулета натоварени с хляб от с. Обидим е разтоварен на около 200—300 крачки от нас, под една мура. Тая вест зарадва всички ни, че няма да ядем само месо, а и хляб. Прибрахме хляба и го разпределихме между всички чети. Нахраниха се всички и го обърнаха на веселие и песни, след което всичко утихна — хората легнаха да почиват.

Убийството в Горна Джумая, убийството на Алеко Василев и Георги Атанасов във връзка с убийството на Тодор Александров.

На 18-и септември 1924 год. около два и един час, вън в склада си за дърва на ул. Патриарх Евтимий и Раковска. Явява се при мене Георги Заков, запъхтян и с вълнение в баракада ме запита: „Чаков бе, сума ми се каже, че Тодор Александров е бил убит?" това ме изненада и съвсем изненада, но за всеки случай него попитах, че това може да бъде вярно, него допуснах да стане жалба пред Околийския Съд за това здраво възобновена Организация, която тайно се движеше от Тодора. Отговори ми, че нещо не съм чул от никого. Запита ме Заков: „позовах ли почерка на Щерю влада или на Дико, Алексовия телохранител, а сега войвода в Мелнишко?" отговорих му, че не познавам почерка нито на единия, нито на другия, защото с тях не съм кореспондирал. Тогава Заков ми заяви: че получили едно писмо от Щерю и Дико, адресирано до мене и Орсеки, в което ни съобщавали, че Тодор Александров е убит и че ще ни се обадят от Виена, обаче предателят Заков, имаме покана, като ръководно тяло на Вътрешната Организация да замина за Горна Джумая, където щяло да

Към 4—4.50 ч. след пладне чуваме залпове откъм „Куклите", откъдето вчера бяхме отстъпили. Подпоручик Настев, който се придружаваше от едно отделение от четата на Яне Сандански под командата на Спиро, един чудесен момък и великолепен песнопоец, пренасяха една пратка оръжие. Като дошли до Куклите, чак тогава забелязали войската. Помислили, че е малко деврие. Решили да го ударят,

Момата и
момчето [illegible] Момата и момчета
и извика: „Ах, моя-
та рахна ме“ и веднага за-
чета. Аз бях дошъл до него около
2-3 крачки и веднага залових го
за двете гърдички и изтичах:
„Гоце, Гоце!“, обаче никой ми се
не обади, а това бяха посла-
ници ни бяха по-горе подгледа-
ните. Тихо когато дърпах Ан-
гева за гърдичката, стефко отз тър-
мен, който бе залъгнал на 3-4
крачки въ двете отъ мене и
уплашено да изкрещи, хвана бързо
пушката си съ едно тихо и пре-
дпазливо срязване „а...а...а“
и той свърши. „Извикай като луд:
„Стефко бе Стефко“, обаче и тогава
другарь пъкъ никакъвъ отговоръ

като оставили оръжието в една от влашките колиби. Открили огън по аскера, който беше в големи количества. Обсъжда ги и в разстояние на не повече от половин час бяха унищожени — Спиро с около 15—16 другари. Само поручик Настев по една щастлива случайност можа да се спаси с двама от другарите си, като се изтегли обратно и на следния ден дойде при нас.

Още през деня потеглихме към Папаз-гьол, където, по нареждане селяните от селата Кремен и Обидим бяха докарали около 60—70 брави и едно чувствително количество хляб. Част от другарите се заеха да колят бравите, а другите пръснати срещу Папаз-гьол съзерцаваха и се възхищаваха от величествения Пирин, на който гостувахме повече от 500 души.

По едно време заваля нещо средно между дъжд и сняг и роса. Времето чувствително захладня. След като обядвахме, за да се постоплим станахме и всички му друснахме едно хорце. В такива моменти се забравя и тегло и глад, и жажда, и всички беди, които човек преживява.

Тук се състави общ план за действие, като всяка чета се натовари да извърши възложената ѝ работа.

На мене и на Мълчанков възложиха да нападнем Обидимския гарнизон и от там да продължим към Банско—Мехомия, където другите чети ще действуват. Взе се решение една от четите предварително да замине над Горно Годлево, за да е близо до границата, та в нужда за преминаване на границата да имаме хора, които да я охраняват. Всички чети слязохме до „Арами-бунар“ — шосето от Неврокоп за Разлог, над с. Обидим. От тук четите се разделиха, като моята и четата на Мълчанков останахме, а другите продължиха за Мехомия.

ПРИСТИГАНЕТО НА БЕЖАНЦИТЕ В РИЛСКИЯ МАНАСТИР. СРЕЩАТА С БАУЧЕР И ДРУГИ ДВАМА АНГЛИЙСКИ КОРЕСПОНДЕНТИ

След благополучното минаване на границата, слязохме на 10 пограничен пост, на около половин час от поста в българска територия. Бяхме изгладнели, но знаехме, че сме на 4—5 часа от манастира и не губехме кураж, при все че бяхме изгладнели. Накладоха се повече от 100 огньове в балкана и местността около поста заприлича на панаир.

На 26 септември сутринта, преди изгрев слънце тръгнахме по Илийна река и към обед стигнахме в Рилския манастир, където беше пристигнал и английския кореспондент Баучер с още двама английски кореспонденти. Игумена на манастира и всички калугери, а заедно с тях и тримата англичани излязоха да ни посрещнат. Пристигането на бежанците в манастира представляваше крайно трогателна картина, която мъчно можеше да се опише. На гърбовете на воловете бежанците бяха нахвърлили всевъзможни покривки, черги, завивки и дрехи, обаче най-силно впечатление направи на Баучер и другарите му редицата от жени, които бяха натоварени като коне с разни торби и др., но и с по едно-две деца на вратовете и в цедилки на гърба. Това покърти и англичаните, които се просълзиха. За да не бъдат забелязани те се обръщаха гърбом, изкарваха кърпичките си и

избърсваха сълзите си. По тоя случай Баучер, голям приятел на България, не малко направи и за Македония с дописките си в английската преса, за което и ние, македонците, дължим вечна признателност на този високо благороден англичанин.

От Рилския манастир се разформираха всички чети. Лично аз се спрях в София на лечение.

СРАЖЕНИЕТО В „ГОРНИТЕ АРМАНИ" — МЕЛНИШКО

С другарите, които изпратихме пред нас на коне и мулета, съобщихме в с. Горни армани за пристигането ни в селото. Селяните взели мерки да приготвят ядене.

Преди да потеглим от Лилянските чаркове при нас дойде куриер от с. Цалими и съобщи, че „Бакалчето" от Игуменските махали в Петричко, войвода от Върховния комитет съобщил в селото, че тая вечер ще пристигне против волята на селяните. Тръгнахме от Чарковете и решихме да му поставим засада да го заловим с четата. Като наближихме селото поставихме засада, стояхме повече от един час, но Бакалчето го нямаше, а не можехме повече да стоим, понеже започна да се разсъмва. На разсъмване стигнахме в село Орманите.

Тук заварихме Мицо Вранси с едно отделение от четата на Сандански, дошъл същата вечер в с. Долните ормани. Преди, обаче, да влезе в селото бил забелязан от деврието, което веднага съобщило за това в Мелник и навсякъде където имаше войска да дойдат през нощта и да обсадят селото. Така и стана. Влязохме в селото, без да знаем, че то е обсадено. С влизането ни в къщи, сложиха да ядем пастърма с фасул, но ние бяхме много изморени и още със сядането заспахме.

Пуква се зората. Мицо Вранси, който беше наредил нощни часови в селото, преди разсъмване започнали да се прибират. Аскера откри огън по часовите. Ние бяхме много изморени и въпреки гърмежите на войската, не можем да се събудим. Блъсна се вратата отвън, яви се жена, събудих се и жената каза: „Ставайте момчета, селото се напълни с аскер!" Всички наскочихме и сънят изчезна. Излязох в двора, а в съседния двор стоят Яне и Стою и гледат нагоре към плевните. Аскера е обсадил цялото село и не оставаше нищо друго освен да заемем повече къщи, за да можем да се задържим до вечерта. Пръснахме се от къща в къща, заехме повечето от къщите и сражението закипя, като турците отвсякъде със залпове обсипват всички заети от нас къщи, които бяха с каменни дувари. На около 30—40 крачки над нас отстоят две плевни, схванати една за друга, едната стара, а другата нова още недовършена. Заехме плевните. Аскера, съмнявайки се, че в плевните може да има наши хора, закъсня да ги заеме, а ние използвахме това положение. Най-напред изпратих четника Георги Манастирлията в старата плевня, към която той отиде пълзешком и с един търнокоп започна да разкопава дувара на плевнята отвън. Дувара беше кирпичен, скоро се проби и Георги се вмъкна в плевнята. След него един по един влязоха всичките ми другари и знаеха двете плевни. И аз се приготвих от най-близката къща да ги последвам, но се сетих, че в плевнята няма да има вода, та вдигнах една голяма стомна с около 15—16 оки вода и с големи усилия влязох в плевнята невредим, при все че се разсипаха градушка куршу-

ми подире ми. През старата плевня, която беше пълна със сено и слама, минахме в новата, която още нямаше врата, но дуварите ѝ бяха каменни. Изкопахме по дуварите дупки и всеки седна по тях, като обърнах внимание на другарите да пестим патроните и да не стреляме напразно.

Всички семейства в селото се изпокриха в зимниците си и през целия ден нямаше никаква жертва.

Към обед чухме на един чукар над плевнята че свирят няколко тръби сбор. След това затръбиха за атака и аскера от чукара се спусна като разярени зверове към плевнята. Настъпват надолу, а чукара е съвсем гол и наклонен към плевнята, та за нас беше отлично. Открихме чести залпове по турците, които вървеха в гъста колона; чукара почерне от трупове, а другите продължаваха през труповете и се стремеха да дойдат до самата плевня. И действително, няколко души, които се спасиха от куршумите ни, дойдоха на около 50—60 крачки от плевнята. Колкото ми глас държи извиках: „Скоро бомбите бе, бомбите бе!“ Като чуха „бомбите“, че като залетеха вляво от плевнята — в реката, а другите до един се върнаха обратно бегом. Свалихме над седемдесет трупа по самия чукар! Изплашиха се турците и отстъпиха.

След като отбихме атаката, спряхме огъня понеже аскерлиите се бяха закрили. Извиках на другарите: „Всички, кому колко държи глас с мене!“ Запяхме песента „Мори Камен Яно, камен бре душо, хайде камен да се сториш!“ Ама пеем, та покрива на плевнята ще изхвръкне и гласовете се разнасят по всички чукари. Едновременно от селото се обади и Яне с другарите си и запяха: „Мари кукни, кукни, сиво пиле кукувице!“. Стою Хаджиев започна: „Смело друзя не теряйте!“

По цялото село се носят песни в небесата.

Аскера спря стрелбата, повече от половин час пушка не пукна. След това пак започнаха отвсякъде залпове, но не предприеха атака, а само се окопаваха и ни обстрелваха.

През целия ден стрелбата продължи, но аскера се задоволи да се окопава отвън селото, та вечерта при отстъплението ни постави засади.

Започна да превалява денът и да настъпва нощта. Спряхме стрелбата и внимателно слезнахме от плевнята в една къща на селото, където Яне, Стою и аз се събрахме. Като се смрачи спуснахме се от къщата в цеп през една бахча под селото и един по един прекосихме едно сухо дере и се изкачихме на едно баирче източно и срещу селото. Спрехме на една полянка да се съберем всички. С нас излезоха и 15—16 души селяни от селото. Като тръгнахме по ливадите към „Долните чукари“, светна и изтрещя един залп пред нас от 50—60 крачки. За чудо не падна нито един от нас! Легнахме и както бяхме с Яне, един до друг, казах дали не е това Чудомир Кантарджиев с другарите си, та в тъмнината не може да ни познае, мислейки, че сме аскера. Яне отговори, че и това е възможно. Тогава, както бяхме залегнали аз запитах: „Кои сте вие там, бе?“

Отговори един на чисто български.

Разбрахме, че това е Чудомир Кантарджиев от четата на Яне, който през деня когато се сражавахме в Орманите е бил към Доленските чукари и като видял едно войсково отделение да иде от Мелник към Орманите, открил огън и заангажирал тая част войска да

не дойде на помощ на своите. Затова през денът слушахме залпове и откъм Долен, без да знаем кой е. Обадих се втори път, като мислим че е Чудомир, комуто бяхме съобщили парола, и казах:

Тук Делчев, там кой? (Паролата беше: Делчев — Бабата).

В отговор на това се обади глас на турски:

— Кимсениз сиз, бре?

Разбрахме, че сме в засада от аскер. Пълзешком със задна диря прехвърлихме едно трънско плетче, влязохме в лозята срещу селото и пръснати наредко излязохме в горните ливади. Съзрехме на месечината пред нас на 100—200 крачки се движат хора. Наново залегнахме и извикахме кой е. Обади се Ибиша (Стефан Тотев от Самоков), четник от четата на Сандански с няколко души другари, позна ме по гласа и каза, че е той. Събрахме се и при проверката установихме, че от моите четници липсва Христо Тамбураджията, който през целия ден се кръстеше и молеше на света Богородица. Липсваше и Милан, от Мелнишката чета.

Продължихме пътя си към Доленските чукари. Никога в живота си до тогава не бях почувствувал такава умора като тази вечер, защото се събраха цели две нощи и един ден без да затворим очи. Както то вървехме и спехме, като се блъснеш в другаря си, който върви пред тебе, сепнеш се и виждаш, че вървиш. Каже ли се почивка, кой как седне заспива като мъртъв.

Като стигнахме Доленските чукари, срещнахме се с Чудомир Кантарджиев. Като се поздравихме, за учудване изтърси се Христо Тамбурджията, когото смятахме за убит.

— Хош гелдиниз, бай Чаков!

Смаях се, но ме обля и невъобразима радост, па го запитах откъде дойде. Започна да ми разправя: „Като слязохме от селото в реката Милан, Яневия другар ми каза да хванем по реката и да отидем в с. Любовка. Познавал добре местата и тръгнахме по реката. По реката имаше няколко засади, но аскерлиите вероятно предполагаха, че сме двама души патрул пред четата и не ни откриха огън. По този начин минахме през всички засади и стигнахме в с. Любовка. Влязохме в една къща, нахранихме се и като излезохме, присъединихме се към Чудомира.“

РАЗКОПАВАНЕ КОСТИТЕ НА ДЕЛЧЕВ

Срещу Гергьовден смятахме да разкопаем гроба, където бяха заровени двамата — Делчев и Димитър Гощанов от селяните в Баница, и които знаеха как са сложени в гроба. Обаче, срещу селото, около десетина минути, стърчи кулата на шосето от Серес за Броди, която е близо и от която се вижда самото село и гроба. Понеже нощно време се слуша много ясно ако започнем да копаем, допустимо е да ни чуят и ако рекат да дойдат ще изпаднем в безизходно положение и ще бъдем принудени да оставим може би нищо незавършено. Затова още първия ден наредих да дойдат селските чети от селата Горно и Долно Фращани, Ораовец, Метохи, Мертетово и местната чета от Баница, та да направим един кордон около кулата. В случай че ни усетят или чуят и решат да дойдат при нас, ще открием огън, а другарите ще продължават да разкопават гроба, та на всяка цена да приберем костите.

На 22 април вечерта започнахме разкопаването, което за щастие остана незабелязано от турците. Щом разровихме гроба и стигнахме до труповете, Д. Гощанов, който беше сложен вляво от Делчев, се беше окончателно разложил. Прибрахме костите му отделно в един чувал и ги предадохме на чича му, когото бяхме извикали от с. Крушево, Демир Хисарско. За голямо наше учудване, когато разкопахме трупът на Делчев, целият му гръден кош не беше разложен и много естествено, че не можеше и не трябваше да го изкарваме. Краищата: ръцете, краката и черепа, бяха съвършено разложени. Прибрахме краищата и черепа, а гръдния кош наново заровихме внимателно и се прибрахме в селото. Още същата нощ разпуснах четниците от местните чети да си отидат в тъмно по селата.

Сварихме един бакър с вода, в която омихме костите, като ги очистихме от пръстта и понеже не разполагахме с никакви дезинфекционни средства, взех около 4—5 кг. суров спирт, поставих костите в едно дървено корито и ги полях със спирт, като ги държах три дни в коритото. Вечерта на третия ден ги изкарах от спирта, изтърках го със сухи кърпи и преди да напусна селото, казах на дядо Никола Мутафчиев, клисаря на черквата, в когото бяхме на квартира, и между четири очи следното: „Дядо Никола, ще вземеш още утре рано да направиш едно сандъче, в което ще приберeш костите на Гоце, но ще имаш предвид да събереш и другите кости, които останаха в гроба, и когато господ спи, още повече че ти си клисар и ключовете от черквата са у тебе, ще ги пренесеш в черквата и ще ги поставиш под самия свети престол в олтаря. Змия езика ти ще изеде, ако освен тебе друг узнае, че това са костите на Гоце Делчев!“

Дядо Никола изпълни заповедта точно, като това остана мъртва тайна.

В 1908 год. дядо Никола по свое усмотрение разкопал гроба наново, изкарал костите от гръдния кош и по същия начин ги измива, изчиства ги от пръстта, потопява ги в спирт и след това ги пренесъл и сложил в сандъчето при другите кости, които бяхме прибрали по-рано.

ЗНАКА НА ЧЕРЕПА В ЧЕЛОТО НА ГОЦЕ

След като прибрахме костите от гроба и ги занесохме в селото за да ги очистим и измием, забелязахме на челото на черепа на Гоце една доста дълбока драскотина, която ми направи впечатление, да не би да сме я направили с копача като разкопвахме гроба. Обаче селяните ми казаха, че знака не е пресен, а стар, още преди Гоце да бъде заровен.

Ето що ми разправиха селяните: След нашето изтегляне от селото, чак на следующия ден към обед, аскерлиите, начело с Тейфиков (съученик на Гоце Делчев от Военното училище в София), който командувал сражението, дошъл при самите трупове и заповядал да ги обърнат по гърба, — те били паднали по лицето си. Когато аскерлиите обърнали трупа на Делчев, Тейфиков веднага посочил с пръст към Гоце и казал: „Ето, този е Делчев!“. Един от войниците, който бил при самия труп на Гоце, за да покаже бабаитлъка си, ровнал с щика на пушката си черепа на Гоце, като нанесъл тоя знак на челото му. Тейфиков смъмрил войника и го наказал за тая му волност. Това

ставало в присъствието на селяните. Като прегледал всички трупове, Тейфиков заповядал да оставят настрани Делчев и Гощанов, а другите трима убити момчета, а именно: Стефко Търлишанчето, Консулата (четник от четата на Гощанов), и Евстати арнаутчето предал на селяните да ги погребат. Георги Савеклията, който паднал до самия дувар на къщата, залавят жив в несвест, ранен с един куршум в двата крака и с друг в дясното рамо та през плешката. След като дошъл в съзнание, изпратили го в затвора в Серес.

Делчев и Гощанов натоварили на един катър и ги закарали в Серес. Като стигнали труповете в града, от Солун се получава телеграфическа заповед труповете да се върнат обратно в с. Баница. Връщат труповете в Баница, предават ги на населението да ги погребат. Благодарение на това обстоятелство селяните погребаха Делчев и Гощанов в отделен гроб. Ако бяха всички погребани вкуп, мъчно щеше да се отделят костите на Делчев. Другите три момчета, в присъствието на аскерлиите, били погребани в един общ гроб.

УБИЙСТВОТО НА БОРИС САРАФОВ И ИВАН ГАРВАНОВ

Към края на септември 1907 г. вече бях в София и постъпих в болницата на д-р Балсамов, където правех електрически бани за ревматизма. В края на октомври същата година напуснах болницата и се почувствувах много добре, благодарение на електрическите бани.

На 2 ноември преди обед срещнах Тодор Паница в кафене „Македония“ и след като се поздравихме седнахме да играем табла. Силно впечатление ми направи играта на Паница, — играе някак си разсеяно, като че за пръв път играе табла. Не бяхме изкарали нито една игра, Паница предложи да излезем да се разходим. Тръгнахме по ул. „Мария Луиза“ и като минавахме покрай кафене „Кристал“, наново предложи да влезем в кафенето. Седнахме, поръча кафета и пак табла, въпреки че преди пет минути в кафене „Македония“ зарязахме играта. Започнахме наново и се повтори същата история. Не бяхме изкарали също нито една игра, затвори таблата наново и извика келнера да я вдигне. Всичко това ми правеше особено впечатление, но впоследствие се очерта много ясно в мене защо е бил в такова тревожно душевно положение. Той е бил всецяло замислен по какъв начин да извърши убийството на Борис Сарафов. Изпихме кафетата, станахме и под предлог, че го чакал някой другар, разделихме се. Това беше към обед.

Движех се по булевард „Дондуков“ и като минавах покрай сладкарница „Охрид“, чуква се на джамлъка отвътре, погледнах в сладкарницата и видях Борис Сарафов и Иван Гарванов седят на една маса. Борис ми кимна с ръка да вляза и аз влязох, те ме поканиха и аз седнах на масата им. Борис ми каза: „Чаков, това е едно разгеле, че те видяхме. Бях заръчал на Юрдан Шияка да ти съобщи да се срещнем. Подир обед към 4.30—5 часа ела тук в сладкарницата и ще отидем зад семинарията привечер да направим опити с едни особени ракетни бомби, изработени от капитан Бодевски, който има собствена работилница.“

Отговорих му, че съм съгласен, като го попитах ще бъдат ли и други хора.

— Понеже това стана неочаквано, не можахме, пък и нямаме вре-

ме да разгласим на други, затова ще бъдем само ние с г-н Гарванов, Юрдан Шияка, Петър глухия (тези последните двама бяха като охрана на Бориса), ще бъде и Паница, — като повторно ми напомни, че сборния пункт ще бъде сладкарницата.

След обед на уреченото време отидох в сладкарницата, където заварих Борис и Гарванов. В пет часът пристигнаха Юрдан Шияка, Петър глухия и капитана с два файтона. Качихме се на файтоните и когато попитах няма ли да дойде Паница, Борис ми отговори, че щял да ни чака пред моста за семинарията, защото натам живеел.

Действително, Паница ни чакаше на моста и се качи във файтона, в който бяхме с Борис и Гарванов, а капитана с Шияка и Петър се отделиха от моста и заминаха през Куру-баглар, където беше работилницата на капитана, откъдето ще вземат триножника за ракетните бомби и някои други принадлежности.

Зад семинарията слязохме от файтоните. През всичкото време Паница мълчеше и личеше, че е разсеян. След малко пристигнаха и останалите с триножника, бомбите и другите принадлежности. Капитана нагласи триножника и към седем часът и половина, когато се прибраха хората и стоката от полето, започнахме опитите. Изхвърлихме шест бомби, които дадоха отлични резултати, — всяка бомба при избухването си правеше дупка в земята по 60—70 см. дълбока и в диаметър 3—4 метра.

Прекратихме опитите. На връщане седнахме в един файтон както следва: вдясно седна Борис, вляво — Гарванов; аз седнах срещу Гарванов, а Паница срещу Борис, така че дясната ръка на Паница беше до моята лява. Тая щастлива случайност спаси както Борис и Гарванов, но и мене и файтонджията. Паница е проектирал да извърши убийството, но през време на опитите бяхме все разпръснати и не се решавал да посегне, защото се опасявал, че бяхме шест души, а той сам. Впоследствие Паница лично призна, че ако беше седнал на моето място във файтона и дясната ръка да му беше свободна, щял да започне наред: като убие Гарванов, Сарафов, да посегне на мене и файтонджията.

Когато Паница, както споменах, впоследствие направи изповед, започна така: „Бай Михале, (така се обръщаше винаги към мене) с това щастливо сядане във файтон, без да подозираш, че след като свършех с тях не можех да не посегна и на тебе, въпреки бунтуването на съвестта ми, която щеше да ме измъчва, щях да ви избия и вас двамата с файтонджията."

— Но — продължи Паница — макар и да не съм от набожните хора, все си казах в себе си, че и бог взе участие в това и той не беше каил да свърша и тебе.

На 7 ноември 1907 г. в домът на Борис, Паница и Гарванов са на вечеря. Христо Матов не отишъл поради неразположение. На 8 ноември още в зори вестникопродавците в София оглушаваха хората по улиците, като викаха: „Убийството на Сарафов и Гарванов!".

Цяла София се потресе от това убийство и се носеше името на Паница като убиец.

По-късно Паница ми призна, че не е искал да убие Гарванов, но се наложило, въпреки желанието му, и него да убие.

ПРИЧИНИТЕ ЗА УБИЙСТВОТО

След убийството на Борис и Гарванов се пръснаха много слухове за причините на това убийство. След завръщането ми от Велешко към края на 1908 година се срещнах в София с Таската Серски и той ми описа причините за това убийство със всичките му подробности. Таската е присъствувал и при самоубийството на Михаил Даев, драмски войвода, след като се признал за виновен.

Ето предаденото ми от Таската:

През 1907 год. се беше създало разцепление между водачите в Серския окръг, който се ръководеше от Яне Сандански и от Сарафов и Гарванов като задгранични представители. Последните двама за да превземат Серския окръг към себе си, трябваше на всяка цена да се освободят от Сандански, който беше волеви човек и се ползуваше с особен авторитет. В целия Серски окръг неговото име се нареше на първо място. Като се споменеше само „Старият“, като че ли произнасят името на най-големия светия. Ползуваше се с общо уважение и за серчани беше просто божество. Михаил Даев, войвода от Драмско, интимен приятел на Гарванов и Сарафов, в случаен разговор със Сарафов бил запитан от последния дали би се съгласил и дали ще може да свърши с убийството на Сандански, след което той ще наследи ръководството в Серско и заеме мястото на Яне. Даев, съблазнен да заеме мястото на Яне, а може би да е имало и други скрити причини, които не се знаят, дал съгласието си пред Борис, че се наема да свърши този въпрос, но след като се завърне в Драмско и вземе на страната си Паница, който беше негов секретар.

Даев замина за Драмско, където беше оставил Паница да го замества до завръщането му от България.

В отсъствие на Даев, между Паница и Екатерина Измирлиева, учителка в село Калапат се завързала любов, която избила до крайност. Когато Даев стигнал, заварил положението на Паница и Измирлиева като годеници. Тоя случай за Даев дошъл като дюшеш. Той — Даев предложи да им стане кум. Той им въздействувал дори венчаването да стане по-скоро и да се запише в страниците на историята за Македония една свадба на революционер в Турската държава.

Паница се венча, Даев кумува, четниците деверуваха.

Наскоро след свадбата на Паница Даев изгубил търпение и един божи ден поканил Паница на личен разговор, между четири очи. След дълги и широки коментарии най-после Даев открил картите си пред Паница и поискал съгласието му да бъде убит Яне. Паница се смаял и изпаднал в много неловко и тежко положение; в душата му се поражда страшна борба и не може да се съвземе. В същото време Даев настоятелно иска от него отговор — да или не! Паница неволно дал съгласието си и Даев му обещал след постигане на целта и двамата да станат членове на Централния комитет.

ПАНИЦА ЗАМИНАВА ЗА СОФИЯ

Без да губи време Даев написва писмо до Гарванов и Сарафов, в което им съобщава, че успел да вземе съгласието на Паница и че целта ще бъде постигната на всяка цена, за която цел поискал да му

изпратят с Паница около 50—60 000 лева и да му отпуснат още 20—25 пушки с патроните за тях.

На Паница дал отделен пътен лист за през канала, като заявява, че го изпраща в София на лечение поради това, че раната, получена в сражението при с. Горенци се разработила наново.

Паница тръгнал, като отишъл в Неврокоп в него заговорила съвестта и се явява душевна борба. След като престоял в Неврокоп два дни в едно грозно мъчително положение, най-после почувствувал в душата си, че става изменник и взема друго решение. Вместо да отиде в София при Гарванов и Сарафов, решил да отиде в Мелнишко, да се срещне с Яне и да му разкрие за проектирания заговор, който му се крои. Това и направил. Отишъл направо при Яне, предал му писмото от Даев, адресирано до Сарафов, като му разкрил целия план.

Сандански веднага свикал окръжен конгрес, като поканва на него и Даев със всичките му другари. Поканата на Даев била изпратена малко по-късно, за да могат от другите околии да пристигнат представителите по-скоро, та когато пристигне Даев при тях, да бъдат посветени по въпроса.

В деня, когато Даев пристигнал на конгреса, който стана в Пирин, четите от другите околии в Серско били така разпределени, че обградили цялата местност около конгреса, та Даев с другарите си като им предложат да сложат оръжието, да им бъде отнета всяка възможност за съпротива.

Даев нищо не подозирал и не знаел за стореното от Паница, и съвсем спокоен стигнал при конгресистите, без да знае какво му се крои.

Още като пристигнал Даев, предложило се, нему и на другарите му да сложат оръжието. Той разбрал всичко, за него вече било ясно, че Паница му изневерил и без съпротива сложил оръжието. Другарите му също сложили оръжието, недоумявайки що става. Лично Даев пребледнял и съвсем отпаднал духом, седнал на мястото където оставил пушката си и само се обръщал наляво и надясно като в безсъзнание.

Явил се Яне с внушителната си фигура и със свойствения му суров поглед пристъпил няколко крачки към Даев, държейки писмото му в ръка и го запитал:

— Другарю Даев, това писмо адресирано до Борис Сарафов твое ли е?

— Мое е — смело и без колебание заявил Даев.

Яне се обърнал и му казал:

— Драги Даев, кое те накара да станеш такъв изменник, докато в твоето лице хранех неограничена симпатия и гледах като на един измежду най-благонадеждните другари от интелигентите? Господ да беше ми казал, че ти си способен на такова деяние и него бих нагрубил, че Даев няма тая способност.

На въпроса Даев отговорил:

— Другари, признавам че съм виновен, че измених на организацията и според правилника и устава, без да ми се обяснява наказанието ми е смърт. Подведе ме Борис, комуто дадох дума и назад не можех да се върна. Ето защо аз нямам право да прося милост, защото и вие не можете да ми простите, а ще отправя само една последна молба към всички ви, а именно: за досегашното ни другарство да направи-

те само тая милост към мене, да не ме убивате с хладно оръжие или ми позволете, като ми дадете един револвер сам да турна край на живота си и с това да покрия позора.

Сандански, който слушал това доблесно самопризнание, с тъга на душата си се обърнал към останалите другари и казал: „Дайте му неговия револвер!“

Един от четниците на Яне дал револвера на Даев, който го взел и с един поклон към другарите казал:

— Другари, горчиво подведен и изигран станах престъпник към тая Организация, пред която съм се клел да дам живота си, за постигането мечтания идеал — независимостта на второто ни отечество Македония, но вместо да умра достойно, умирам позорно!

— Да живее свободна и независима Македония!

— Простете ми! — обърнал револвера в дясното си сляпо око и, так! — Даев останал безжизнен труп.

На другарите му обяснили причините за убийството и, всичките били разпределени в другите чети до назначаването на войвода в Драмско, който да замести Даев.

След всичко това, със същото писмо Паница замина за София, извърши убийството на Сарафов и Гарванов и се завърна в Драмско да замести Даев.

ХУРИЕТА. РАНЯВАНЕТО НА ЯНЕ САНДАНСКИ

Не след дълго време от завръщането ми от Велешко, през 1908 г. се обяви прословутия „хуриет“ от младотурците, начело с Енвер бей и неговия другар Ниази, като с една чудновата прокламация всички македонски четници, начело с войводите си се прибраха в градовете, посрещани с разни церемонии, които ясно личеше, че са чисто и просто една хитра игра. Младотурците със съдействието на Организацията смениха турския режим и свалиха от престола султан Хамид.

Мнозина от нашите другари, които имаха претенциите да стоят във върховете на македонското движение, горчиво бяха се подмамили и мъчно можеше човек да ги разубеди, че този турски жест не е искрен, а капан.

Покрай всички другари и аз бях в Солун, и както на всички е известно, още в първите дни току-що започнахме да се радваме на тоя фалшиф хуриет, стана покушение върху Яне Сандански.

Една привечер седех в кафенето на Бошнак-хан, до вратата към улицата на едно канапе и с Небреклиев, учител в гимназията играехме на табла. Срещу нас до самия стълб, около който беше пригодено канапе, на една съседна до нас маса беше седнал Сандански, Чудомир Кантарджиев, Буйнов, Мицо Вранski и Танчо (последните двама бяха едни от най-верните другари на Сандански, а тогава и негови телохранители).

Както играехме на табла, дойде Тане Николов, спре се пред масата и ми каза шеговито: „И кой знае, и кой не знае, седнал табла да играе!“ Нищо не му отвърнах, но запомних думите му. Дори не забелязах кога се беше отстранил. Идва втори път до масата отляво, влезе от вратата към улицата Тане и пак нещо промърмори, но не обърнах внимание. След миг видях как изгърмя първият изстрел в

гърба на Яне, а следующите по два пъти в Мицо Вранski и в Танчо и веднага изчезна през вратата на улицата.

Настана неописуема суматоха в кафенето. Кафенето беше доста препълнено, но започнаха да се търкалят маси, столове, табли с чай, кафе, ракия. Разбиха джамлъка и всички започнаха да прескачат през него. В този момент извика някой:

— Полицията стреля!

Аз намерих за по-добре в тая суматоха да не ставам, а изкарах револвера и залегнах на канапето, закрит зад масата. Само за няколко секунди кафенето беше празно. Излязох в двора, но шапката ми остана в кафенето, върнах се да я взема и пак излязох, като се качих горе в хотела.

Яне Сандански беше ранен в дясната плешка, не падна, а излезе към „Коломбо", а от там с един файтон в Италянската болница.

След повече от двадесет минути пристигна полицията — един пристав с 5—6 души жандарми.

На улицата пред кафенето по гърба лежеше Мицо Вранski, който по едно време се опита да стане, но издъхна. На 15—20 крачки от него беше издъхнал и Танчо.

Яне скоро излезе от болницата, — раната му замина.

На 16 август 1910 год., към 11 часът през нощта захлопа някой на външната врата на къщата на ул. Одрин, 74 в София, където живеех тогава. За голямо мое очудване пред мене се изпречи Христо Чернопеев. Описа ми подробно как е стигнал в София, идещ от Струмица и как по една щастлива случайност успял на косъм да се избави при преминаването на границата.

Идването на младотурците на власт разстрои и редовете на Организацията, някои дейци от която вярваха на турците.

На следния ден решихме с Чернопеев да свикаме едно събрание от няколко души, които бяхме в София и да помислим какво бихме могли да предприемем за бъдещата дейност на Организацията. Направихме събранието, на което присъствуваха следните лица: Стефан Чавдаров, Евстати (дякона), Андон Бозуков, Георги Занков, Апостол Петков, Тане Николов и ние двамата с Чернопеев. Изработихме нов устав. След това решихме всички да влезем в Македония, като се пръснем из разните окръзи, за да можем да запазим духа на населението след тоя фалшив хуриет.

Трябваха най-напред пушки, които си нямахме, а за пари и дума да не става. Този беше най-трудния въпрос.

В Лъджене бях оставил на съхранение у Неделчо Гарванов, пунктов организационен началник, около 27 пушки (частни на Серския район), с десет хиляди патрони. Заминах за Лъджене, взех 20 пушки с 6000 патрони и ги изпратих в Дупница, откъдето смятахме да заминем. Казах на другарите, че изпратих пушките и патроните в Дупница, след което и ние заминахме. От Дупница изпратихме пушките и патроните в с. Бараково, което беше на границата с Турция и където на следния ден през Бобошево и ние стигнахме. Тук чакахме два дни да дойде дякон Евстати, но не дойде. Останалите девет души, а именно: Хр. Чернопеев, Тане Николов, Стефан Чавдара, Андон Бозуков, Георги Занков, Апостол Петков (Ениджейски) с четника си Продан и аз с четника си Михаил Скендеров дойдохме пред самата гранична линия, откъдето ще заминем вечерта.

Пред самата граница дочакахме да се мръкне и щом се стъмни, настъпихме на линията. Апостол Петков вървеше в предните редове, но останалите минахме границата разпръснати и влезохме в една ливада окосена, а сеното събрано на купи. Тая ливада вече беше в турска територия. Тане Николов започна да играе кючек, като трака с пръстите си и се върти по ливадата. Съвсем неочаквано изгърмяха десетина-петнадесет пушки в залп. Попаднали сме в една турска застава. Веднага налягахме по ливадата зад купите трева. Турците непрекъснато продължаваха да стрелят. Благодарение, че нощта беше тъмна, та не можеха добре да се прецелят. Ние също открихме огън и влачейки се из ливадата успяхме да се прехвърлим в българска територия, с изключение на Апостол, който беше слязъл ниско чак до долния край на ливадата и беше рискувано да се върне обратно. Той се свлече между засадата и прехвърли в турско. Останалите се върнахме в българска територия над с. Бараково и още през същата нощ изпратихме двама куриери да заминат през Горна Джумая и да узнаят за участта на Апостол. След два дни куриерите се върнаха и съобщиха, че Апостол като преминал в Турско, попаднал върху една българска кошара, откъдето го завеждат при един наш стар изпитан работник — Ив. Деспота в с. Лешко.

Решихме да заминем през с. Рила, като със специални куриери уведомихме за това Апостол.

Останалите, с изключение на Георги Занков, след няколко дни преминахме границата, влязохме в Джумайско и настигнахме Апостол в Струмишко. Населението ни приемаше навсякъде отлично, което не само че не беше изгубило духа, но напротив, започна да работи с още по-голям ентусиазъм.

БАЛКАНСКАТА ВОЙНА

На 17 септември 1912 год. беше обявена мобилизацията, която ме завари на служба в София. Дадох си оставката, а организирах чета от 20 души и на 19 септември, заедно със Стефан Чавдара и Коце Бояджиев с четите си напуснахме София през гара Костенец, Долна баня, Самоков и на 23 септември през Демир капия преминахме границата през деня.

Ентусиазъма в народа беше голям. Всички магазини в Самоков бяха отворени за нас. Нямахме навои, самоковци разсякоха топове от платове за балтони и ни снабдиха с навуща, а за пари — дума да не става.

Вечерта настъпихме в Драглищенската кория и понеже времето беше лошо и валеше непрекъснат дъжд, чакахме да се съмне, след което продължихме пътя си за Долно Драглище и Банско.

В Банско образувахме реквизиционна комисия, която да се грижи за всичко необходимо за войската. Същевременно изпратихме окръжно в целия Серски окръг със следното съдържание:

1) Всички граждани и селяни, които разполагат с пушки, заедно с пушките си да се явят в Пирина;

2) Всички ония, които нямат пушки, да приберат освен своята жива стока, но и каквато турска стока им се попадне, да не я оставят и да се приближават в най-скоро време към Пирина над с. Банско;

3) Всички да скрият храните, кой как намери за добре, така щото турците да не могат нищо да реквизират, било от стока, било от храна, и

4) Който не изпълни тая заповед ще бъде наказан най-строго.

27. 9. 1912 г. с. Банско.

Окръжното подписано от Чернопеев, Чавдара, Занков, К. Бояджиев и Чаков.

Още на втория ден от издаването на окръжното започнаха да пристигат въоръжени хора от различните райони на Серско и Пирина започна да стене от едър и дребен добитък, повече турска стока.

На 29 септември пристигна при нас с около 30 души стария ветеран Андон Кьосето, придружен от Таско Стоилов от с. Кочериново, един от най-близките хора на Сандански.

На 5. октомври 1912 г. сутринта загърмяха оръдията в Горна Джумая, едновременно и към Семковския пограничен пост. Не оставаше вече никакво съмнение, че войната започва. Пирина бе огласен от мощното „ура!“ и с неописуема радост и ентусиазъм всички слязоха в Банско.

ПЪРВАТА АКЦИЯ

В Банско имаше 12 турски жандарми, които след кратка престрелка с части от четите отстъпиха за Мехомия, като се натъкнаха по пътя си на поставена от нас засада от 20 души четници. От първия наш залп един от жандармите беше убит. На останалите предложиха да се предадат, а и те от своя страна предложиха ние да се предадем. Един от четниците се приближи към тях и им хвърли една бомба. Тогава те се нахвърлиха на нас, но с един залп паднаха всички на място. Тая първа наша акция ни снабди с 12 пушки, които прибраха четниците от местната селска чета в Банско. На пладне зазвъня камбаната, събра се целия град, ние влязохме в черквата, осветихме знамето и провъзгласихме Банско за пръв свободен град в Македония, — това беше на 5 октомври 1912 год. към пладне.

Още не бяха пристигнали български войски в Банско и ние се окопахме около Банско.

На 8 октомври решихме да нападнем гр. Мехомия. Всички чети бяхме около 250 души.

ПЛАН ЗА НАПАДЕНИЕ НА ГР. МЕХОМИЯ И ПРЕВЗЕМАНЕТО МУ

На 7-й вечерта изработихме следния план:

Преди полунощ на 7 септември аз с четата си да замина и заема чукара „Църквището“ между Мехомия и Банско, по което през целия ден аскера от Мехомия се укрепваше. Ако аскера вечерта се е изтеглил в града и заемем Църквището, само тогава останалите чети ще действуват както следва: четите на Вапцаров и Занков ще бъдат в първата линия, която ще почне настъплението във верига. Четата на Чернопеев и Ласката ще пазят левия фланг, а четите на Асен Хадживаснлев и Коце Бояджиев ще бъдат в ариергард и ще вървят след четите на Вапцаров и Георги Занков.

Към полунощ аз настъпих с четата си, Църквището не беше зае-

то от турците и по определения план всички чети настъпиха напред. Асен Хадживасилев като ариергард дава зор на другарите си (с не- го бяха Ляпов, мой учител от гимназията и Пею Яворов, поета) и се промъкнаха между редиците на четите на Вапцаров и Занков и излязоха на боевата линия, а последните двама с четите си останаха в ариергард.

Яворов и Ляпов излезли срещу турските окопи. Турците откри- ли огън по тях. Един стар четник веднага повикал Яворов да се за- крие в окопчето при него, което Яворов сторил. Но Ляпов безгрижно легнал си пушил цигара и ако не бяха го повикали изпратените от мене двама четници да се прибере, навярно щеше да бъде убит. Яв- но, че се бил заблудил. През този ден дадохме само една жертва — Ласката, един храбър четник на Чернопеев, който през цялото сраже- ние с турците стрелял прав.

Вечерта се оттеглихме в Банско, а на другия ден настъпихме към Мехомия излязохме в града свободно, понеже труците бяха отстъпи- ли през нощта през Демир капия в Пирина. Заехме учрежденията в града и съобщихме на генерал Ковачев, че града е освободен. След непродължително време българските части влязоха в града, начело с генерал Ковачев. По негова заповед и ние с четите си влязохме в гра- да и минахме пред генерала с церемониален марш.

След церемониала заедно с войските отидохме в Банско, където приготвихме храна за войсковите части, като между другото закла- ха и сготвиха месото на 200 крави. Това много зачуди генерала.

Пред заход слънце същият ден пристигна куриер от с. Пирин с писмо, в което ръководителя съобщаваше, че откъм Голешево Де- мир Хисарски аскер отива в Пирина, по направление към „Тодорова поляна“. Писмото изпратихме на генерала, който след като се съ- вещава с нас, възприе предложението на Чернопеев и на мене, ние двамата с четите си да заемем „Тодорова поляна“ — водораздела, от където турците могат да пресекат шосето и да попречат на войските да настъпят към Неврокоп.

Същата вечер, още в светло тръгнахме с 64 души за „Тодорова поляна“, която отстои от Банско на 14 часа път. Взехме само пушки- те си, за да ни е леко и малко храна и при големи усилия към раз- съмване на следният ден се изкачихме на „Тодорова поляна“ само се- дем души. Другите постепенно пристигаха много изморени. Като стиг- нахме на самата „Тодорова поляна на 400—500 крачки от нас видяхме турска войска в разредени колони да настъпва към самият връх. Из- тръпнахме!

Повиках Чернопеев и понеже рискувахме да бъдем избити от аскера, ако разбере, че сме само шепа хора на върха, ние употре- бихме хитрост: Намериха се у нас две сигнални флагчета и аз за- почнах с едно от тях да давам някакви уж сигнали към върха, обър- нат гърбом към войниците, които ме вече гледаха, като че ли върха е пълен с хора. В същност аз давах сигнали на скалите. Едновреме- но един от четниците ми излезе на отсрещния чукар и размаха друго- то флагче, което аскера виждаше. Както аскера вървеше нагоре, из- веднаж се обърна назад и в безпорядък панически се втурна. Не от- крихме огън, за да не се издадем, че бяхме малцина.

От Тодорова поляна ясно се вижда „Арами бунар“ и шосето от Банско за Неврокоп, където забелязахме движението на нашите вой- ски по шосето. Те също ни забелязаха. Видяхме, че всички се изпо-

крiха из шумака. Разбрахме, че са ни взели за турска войска, но веднага с флагчетата дадохме сигнал и разбраха, че сме четниците.

Войските продължиха пътя си по шосето, а ние по Пиринските върхове — направо за Неврокоп. Влязохме в града и още същата вечер съобщихме на генерал Ковачев, че сме в града, където на следния ден пристигна войската.

Шосето през „Арами бунар“ за Неврокоп представляваше панаир ли, пазар ли, каквото щете го наречете. От всички села край шосето цялото население беше излязло и, кой каквото имал изнел го за войниците: котли с вино, ракия, хляб, петмез, сирене, месо варено и печено и пр. и пр. Всички войници бяха окичили пушките с цветя, които жените и момите от селата бяха изнесли. Ентусиазма и радостта на населението не можеше да се предаде. Селянките от радост всички плачеха.

От Неврокоп заминахме за с. Старчища. Подир два дни войските потеглиха за Зърново. Втория ден вечерта пристигна в Старчища куриер от с. Калапот и донесе писмо от Просочанския ръководител, с което съобщаваше, че днес в Драма са пристигнали два влака с войска от Серес и се опътила към Зърнево през Гереджик (Гереджишкия дервент). Ние с Георги Занков отправихме четниците да заемат височините около с. Калапот, а двамата отидохме в Зърново и съобщихме на генерала съдържанието на писмото. Той поиска да заемем с хората си височините около Калапот, но ние му казахме, че това вече е извършено от хората ни. Генералът даде веднага заповед войските да отидат и заемат единствения проход за Драма.

От с. Калапот се разделихме с Георги Занков, който замина за Серес, а ние с Чернопеев и Чавдар влязохме в Калапот вечерта на път за Драма.

В селото бяха приготвили храна и след като вечеряхме, още във видело пристигнаха двама куриери от Кърлъково и ни съобщават, че всички юруци от турските махали от Калапот и Просочан се готвят да дойдат тая вечер да запалят Калапот. Това внесе тревога в населението, но ние го успокоихме, като напуснахме веднага селото и излязохме над него от където юруците проектираха да нахлуят в Калапот.

На следната сутрин, още преди изгрев слънце забелязахме юруците нарамили пушки и настъпват по височините към Калапот. Като ни забелязаха, веднага се върнаха обратно в селата и се изпокриха.

Като се разсъмна хубаво забелязахме на отсрещните чукари на Боздаг, срещу Юручките махали, една полурота наши войници, влязла в престрелка с една драмска войскова част и башибозук, обаче нашите са малко. Схванахме, че нашите не ще могат да противостоят, а и нито могат да отстъпят, — положението им беше критическо. Ние открихме огън в гърба на юруците, извикахме гръмовито „ура!“ и турците отстъпиха в паника към Плевня — Драма. В полето те се натъкнаха на наши картечници и оръдия и полето беше осеяно с трупове.

Войниците, които се сражаваха с юруците слязоха при нас, разцелувахме се и не знаеха как да ни благодарят, че им се притекохме на помощ.

Продължихме за гр. Драма, в който град починахме малко и се приготвихме да потеглим за Кавала. Преди това ни повика генерал Ковачев и ни предложи да вземем поне по един войнишки шинел, та да замязаме поне малко на редовна войска. Дадоха ни по един шинел и тръгнахме за Кавала.